

TÜRKİYE'DE AĞIZ SÖZLÜKLERİ

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ

Anadolu ve Rumeli ağızları üzerindeki derleme ve araştırma çalışmalarının tarihi pek eski sayılmaz. Türkolojinin bir bilim dalı hâlinde ele alınışına paralel olarak geçen yüzyılın ikinci yarısında 1860 yıllarına kadar uzanır.

Başlangıçta o günün imkânlarına bağlı olarak yabancılar tarafından yürütülen çalışmalar, 1940'lı yıllardan sonra yerli araştırmacılar eliyle gittikçe geliştirilmiş, derleme ve araştırma niteliğinde hayli eser ortaya konmuştur.

Konuya Anadolu ve Rumeli ağızlarının sözlüğü açısından bakıldığında, ilk çalışmaların Cumhuriyet döneminde dil devrimine paralel olarak devlet eliyle başlatıldığı ve bugün elde sözlük niteliğinde birkaç eserden ibaret bir yayın bulunduğu görülür. Ayrıca, dolgun bir ağız sözlüğünü besleyebilecek nitelikteki yayımlanmış veya yayımlanmamış dağınık durumdaki malzeme de ancak son 25-30 yıl içinde epey artmış bulunmaktadır.

Gerçi, bundan 100-120 yıl önce, sayfa kenarma düşülen nottan Abdi-i Karahisarî'ye ait olduğu tahmin edilen ve divan edebiyatı nazım şekilleriyle manzum biçimde kaleme alınmış olan, baştan ve sondan eksikleri bulunan sekiz sayfalık bir yazma (İstanbul Üniversitesi Kitaplığı TY 520),¹ Erzurum ağızına ait sözlük niteliğinde 386 açıklamalı kelimeyi içine almaktadır. Yine bu nitelikte, bazı ağızlara ait çok küçük çaplı kelime derlemeleri de yapılmıştır.² Ancak, bu türlü derlemeler bir sözlük hazırlığında işe yarayabilecek pek sınırlı bir malzeme olmaktan öteye geçememektedir. Bu bakımdan ağızlar sözlüğü niteliğindeki ilk yayınlar dil devriminin ihtiyaç duyduğu Türkçe söz varlığını ortaya koyabilmek amacıyla başlatılan çalışmaların ürünüdür. Bu ürünler daha sonra yeni malzeme ile beslenip geliştirilerek 12 ciltlik *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*'ne dönüştürülmüştür. *Derleme Sözlüğü*, malzemesi bakımından daha önce yayımlanmış yine sözlük niteliğinde birkaç yayına dayandığı için, önce bu çalışma ve yayınlara ilişkin kısa birer değerlendirme yapmayı uygun buluyoruz:

1. Bizde halk ağızlarından söz derleme işini ilkin Besim Atalay başlatmıştır denebilir. 1920'li yıllarda o zamanki Maarif Vekilliğinin Hars (Kültür) Müdürlüğünü yapan Besim Atalay'ın girişimi ile³ bir miktar kelime malzemesi der-

¹ Ayrıntılar için, Tuncer Gülensoy, *Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981, s. 17'ye bk.

² Bu nitelikteki örnekler için Tuncer Gülensoy'un a.g.e.'ne bk.

³ *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, C. I, İstanbul 1939, s. 7.

lenmiştir. Daha sonra harf devrimi dolayısıyla kurulmuş olan Dil Encümeni de derleme işinin önemini göz önünde tutarak, bu konuda çalışma ve derlemeler yapılması için Prof. Dr. Ragıp Hulusi Özdem'i görevlendirmiştir. Maarif Vekilliğinin 1920'li, Dil Encümeninin de 1929, 1930'lu yıllarda derletmiş olduğu malzemenin bir kısmı Hâmit Zübeyir (Koşay) ve İshak Refet (İşitman) tarafından ele alınıp işlenerek bir sözlük düzenine sokulmuş ve *Ana Dilden Derlemeler* adıyla (İstanbul 1932) yayımlanmıştır. 450 sayfalık bu sözlükte 9000 söz yer almıştır.

Ana Dilden Derlemeler, her kelimenin anlamını veren, gramerdeki yerini ve nereden derlenmiş olduğunu gösteren bir sözlüktür. Açıklamalarda ayrıntıya girilmemiş olduğu hâlde, gerektiğince anlamı verilen sözlerin halk ağızlarından alınmış cümleler ile tanıklanması, esere o günün şartları içinde ayrı bir değer katmıştır.

2. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşundan sonra yayımlanan sözlük niteliğindeki ilk eser *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi* (1. ve 2. ciltler, İstanbul 1934)'dir. Bu dergi, 1932 yılında toplanan *Birinci Türk Dili Kurultayı*'nda alınan karar uyarınca, halk dilinde, eski kitaplarda ve yazma durumundaki eserlerde bulunan Türk dili malzemesini ortaya koyma amacıyla hazırlanmıştır. Dergideki malzemenin, hem yazı dilini iyice kaplamış olan Arapça ve Farsça sözlerin yerine Türkçelerini koymak, hem de Türkçede yeni kelimeler türetebilmek için yararlanma hedefi güdülmüştür.

Tarama Dergisi, içeriği bakımından 1933 yılında başlatılan *dil seferberliği*'nde öğretmenler, devlet memurları ve diğer gönüllüler eliyle, halk ağızlarından derlenmiş ve eski eserlerden taranmış malzemeye dayanır. Derlenen malzeme üç aşamalı bir kontrol süzgecinden de geçirilmiştir.⁴

İki ciltlik sözlüğün 1. cildinde alfabe sırasıyla, dilimize girmiş ancak karşılıkları bulunmayan Arapça, Farsça sözler yer almış; her bir yabancı kelimenin karşısına yine alfabe sırasıyla hem halk ağızlarından hem de eski yazılı kaynaklardan alınmış Türkçe karşılıklar konmuştur. Bu cildin *Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu*'na temel oluşturması plânlanmıştır. Ancak *Dergi*'de, bir tek Arapça veya Farsça kelime için halk ağızları dışında çeşitli eserlerden ve birbirinden farklı lehçelerden alınmış birçok karşılık bulunduğu için, sözlükten yararlanma güçleşmiştir. Dergideki malzemenin bilimsel bir süzgeçten geçirilememiş olması, sözlüğe bir ham malzeme niteliği vermiştir.

Dergi'nin 2. cildindeki malzeme, Türkçeden Osmanlıcaya indeks durumundadır. Burada da bir Türkçe kelimeye, bazen beş altı Arapça, Farsça karşılık verildiği görülüyor. Söz gelişi, T. *aba*- fiili için "dirîğ etmek; imtina etmek,

⁴ Ayrıntılı bilgi için C. I, Ön Söz'e bk.

mani olmak, menetmek, muhalefet etmek, reddetmek" gibi farklı kavramlar bildiren karşılıklar konmuştur. Görülüyor ki *Tarama Dergisi* sözlük düzeninde olmasına rağmen, hem derleme hem de tarama malzemesini içerdiği, bir Arapça, Farsça kelimeye birçok Türkçe karşılık, bir Türkçe kelimeye de birçok Arapça, Farsça karşılık verdiği; ayrıca, Türkçe kelimeler alındığı lehçenin ses ve şekil bilgisi yapılarında olduğu için, kendi amacına da hizmet eden bir yayın olma niteliğinden uzak kalmış; kullanımda büyük karışıklıklara ve dil keşmekeşine yol açmıştır.

3. Bu eserin bir ayıklamadan ve kontrol süzgecinden geçirilerek yayımlanan devamı, *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*'dir. *Derleme Dergisi*'nde, daha önceki yayında yer alan ve tarama yolu ile elde edilen malzemeye yer verilmemiştir. *Dergi*, yalnızca halk ağızlarından derlenmiş, yazı dilinde bulunmayan sözleri içine almıştır. 1934 yılında yapılan *İkinci Türk Dili Kurultayı*'ndan sonra, derlemelerin devamına ve halk bilgisi (folklor) malzemesinin de derlenmesine karar veren TDK Genel Merkez Kurulu, derlenen sözlerin kontrolü için merkezde bir *Derleme Dergisi Hazırlama Komisyonu* kurmuştur. 1932-1934 yılları arasında derlenen 153. 504 fişe dayanan *Derleme Dergisi* 1939-1957 yılları arasında beş cilt hâlinde (5.cilt indeks) yayımlanmıştır.

Derleme Dergisi'nde *Tarama Dergisi*'ndeki malzeme daha bilinçli bir ayıklamadan geçirildiği ve yeni derleme fişleriyle zenginleştirildiği için malzeme bakımından *Tarama Dergisi*'ne oranla hayli zengindir. Ancak, yine gönüllülerin çalışmasına dayandığı ve o günün bilimsel şartlarına bağlı bulunduğu için, sözlük biliminin gerektirdiği ölçülere uyulamamış dolayısıyla, eserin zıندان da anlaşılacağı üzere bir dergi niteliğinden kurtulamamıştır. Bu ciltlerde göze çarpan eksikler şu noktalarda özetlenebilir:

a) Gerçi eserde, derlenen sözlerin gramerdeki yerleri (isim, sıfat, fiil vb.) kısaltmalar ile belli edilmiş, derleme yerleri gösterilmiştir. Ancak, halk ağızlarından derlenen her söz Türkçe sayıldığı için, sözlük bilimi açısından pek çok karışmalara yol açmıştır. Söz gelişi Yun. *maza*, *mazi* sözünden ses değişmesine uğrayarak dilimize geçmiş olan *bezi*, *beze* sözleri ile Türkçe "süs" anlamındaki *bezeg*'den kısalmış *beze* sözü aynı maddeye alınmıştır. "Anne, büyük anne, abla, yenge vb." akrabalık bildiren *aba* kelimesi ile "hayret ve şaşkınlık" bildiren ve aralarında köken farkı bulunan *aba* ünlemi de aynı maddede verilmiştir. Bu durumda olan daha pek çok örnek gösterilebilir.

b) Bilindiği gibi XI-XIII. yüzyıllar arasındaki göçlerle Anadolu'ya gelip yerleşen Türk boyları, burada Anadolu'nun eski sakinleri ile yan yana ve iç içe yaşamının getirdiği bir sosyal karışma ve kaynaşmaya uğramıştır. Anadolu ve Rumeli'deki yeni şartlara uygun sosyal yaşam biçimi, karşılıklı kelime alışverişine de yol açmıştır. Bu yolla dilimize Yunanca, Ermenice, İtalyanca, İslâvca,

Bulgarca vb. birtakım kelimeler girmiştir. Her ne kadar yabancı kökenli bu sözler, Türkçenin yapısına uygun birer ses değişmesinden geçerek alıntı kelime (Lehnwort) durumuna geçmişler ise de, bilimsel ölçülere uygun sözlük niteliğindeki bir eserde bunların hangi dillerden geldiğinin de belirtilmesi gerekirdi. Yalnız yazı dilinde değil, Anadolu ve Rumeli ağızlarında da *aba* "çobanların ve deveçilerin giydiği kaba kumaştan yapılmış uzun ve yakasız üstlük" (<Yun. *ka-pa*), *araka* "iri iri taneli bezelye" (<Yun. *arakas*), *bezelye* "baklagillerden bir sebze türü (<İt. *pisello*<Yun.), *çerez* "yemek dışında yenen yaş ve kuru yemişler" (<Yun. *kerasi*), *çingil*, *cingil*, *cingil* "minik üzüm salkımı, çitlim" (<Yun. *atsiggano*), *domates* (<Yun. *utomato*), *kerevet* "tahta sedir" (<Yun. *krebbati*), *kiraz* "kiraz ağacı ve meyvesi" (<Yun. *kerasi*), *gocuk*, *güllâç*, *kapuska*, *izbe*, *patika*, *peçe*, *piliç*, *vişne*, *soyka* "ölünün üzerinden çıkan giysi" (bunların hepsi de İslâvcadandır) gibi yabancı kökenli bir hayli söz bulunduğu hâlde, bunların kökenleri gösterilmemiştir.

c) *Dergi*'de halk ağızlarında yaygın olan *çete*, *çilek*, *düven* (*düvencere* "düven oku" var), *kiraz*, *övendire*, *palamut* vb. birçok kelimenin de yokluğu dikkati çekmektedir. Burada belki de yazı dilinde yer alan ve herkesçe bilinen sözlerin *Dergi*'ye alınmaması ilkesi benimsenmiş olabilir. Ancak, bu sebeple de olsa, böyle bir ölçü, sözlükteki yöntem eksikliğini ortaya koymaktadır.

ç) Halk ağızlarındaki sözlerin söyleyiş bakımından kısmen olsun doğru tespit edilebilmesi için birkaç özel işarete yer verilmesi gerekirken bu husus dikkate alınmadığı için, birtakım telâffuz yanlışları ortaya çıkmıştır. Söz gelişi "hayır" anlamındaki *ââ* ve *ââh* kelimeleri *aa*, *aah*; korku ve hayret anlatan *abô* sözü *abo*; *ahtar-* fiili *aktar-*; *aşırğan* "ses çıkararak dönen su dolabı" isminin *anırgan* yazılması gibi.

d) Dikkat çeken noktalardan biri de *Dergi*'deki cümle örneklerinin ağız söyleyişleri ile değil ölçümlü (standart) yazı dili söyleyişi ile verilmiş olmasıdır.

e) Derlemede yer alan sözlerin, anlamları bakımından ne dereceye kadar sağlıklı oldukları da üzerinde durulmaya değer. Çünkü madde başında verilen sözlerin pek çok yerde bölgeden alınmış cümleler ile desteklenmemiş ve tanım gerektiren yerlerde de doyurucu tanımlar yapılamamış olduğu için, birçok yerde anlam bulanık kalmıştır. Bu durum *Dergi*'yi yayına hazırlayanlar tarafından, madde başlarından sonra yer yer (?) işaretinin konması ile de tanıklanmaktadır. Söz gelişi *aba atma* oyunu için "bohça atma oyunu da denilen bir oyun" açıklaması ile yetinilmiş, ayrıntıya inen bir tanımlama yapılmamıştır.

Bundan sonraki yıllarda, *Derleme Dergisi*'nde yer alan eksiklik ve yanlışların eleştirilmesi ve Türk Dil Kurumunca bu sözlük için bilimsel inceleme raporlarının hazırlanmış olması, *Dergi*'nin güvenilir bir sözlüğe dönüştürülebilmesi için birtakım yeni çalışmaların daha yapılması gereğini ortaya koymuştur.

İşte daha sonraki yıllarda yayımlanmış olan *Derleme Sözlüğü*, böyle bir ihtiyacı karşılamak için kaynaklanmıştır.

4. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* başlığını taşıyan sözlük, malzemesi bakımından yukarıda sözü edilen *Derleme Dergisi*'ne dayandırılmakla birlikte, 1952-1959 yılları arasında derlenen kelimeleri de içine almaktadır. Gerçi bu üçüncü aşamadaki derlemeler de yine gönüllüler eliyle yapılmıştır. Ancak, bir yandan Türkiye'nin zaman içinde gösterdiği gelişme, bir yandan da Kurumun, önceki yanlışların tekrarlanmaması ve eksiklerin tamamlanması için başvurduğu yöntem, derlemelerin eskisine oranla çok daha güvenilir ve verimli olmasını sağlamıştır.

1963-1982 yılları arasında 12 cilt hâlinde yayımlanmış olan *Derleme Sözlüğü* incelendiğinde, sözlük biliminin gerektirdiği ölçüler bakımından, mevcut imkânlarla büyük bir aşama katedilmiş olduğu görülür. Eserin bütünü için şu noktalara işaret etmek yerinde olur:

a) *Tarama Sözlüğü*'nde madde başları dikkatli bir inceleme ile belirlendiği için, şekil yapısı aynı fakat köken yapısı farklı olan sözler birbirinden ayrılmış ve bunlar I, II, III, IV gibi Romen rakamları ile gösterilerek belli edilmiştir.

b) Ağzılarda aynı anlamı veren farklı sözlerin en yaygın ve genel olanı madde başı yapılmış; önce ilgili sözün anlam ya da anlamları verilmiş; her bir anlamın geçtiği yerler belirtilmiş; daha sonra da köşeli ayraç içinde bunların eş veya yakın anlamlı türleri ile ses değişmesine uğramış biçimleri siyah dizgi ile sıralanmıştır.

c) Madde sonunda yer alan eş ve yakın anlamlı sözler, alfabe sırasındaki yerlerinde yeniden gösterilmiş; ancak, ayrıca anlamları verilmeyerek ilgili maddeye gönderme yapılmıştır.

ç) Derlenen sözlerin söylenişlerinin doğru verilebilmesi ve telâffuz karışıklığına yol açılmaması bakımından kapalı e için (é), tonlu gırtlak sızıcısı h için (h), damak n'si için (ñ) ve uzunluk için (-) işareti olmak üzere dört yeni işaretin kullanılması isabetli olmuştur.

d) *Derleme Sözlüğü*'nde, *Derleme Dergisi*'nde bulunmayan pek çok söz yer almış; bulunanlardaki anlam eksiklik ve yanlışlıkları büyük ölçüde giderilmiştir.

e) Sözlüğü oluşturan ciltler, bütün çalışmalar tamamlandıktan sonra hep birlikte değil de teker teker her cilt tamamlandııkça basılmış olduğundan, maddelerde yalnız o ciltte yer alan eş ve yakın anlamlı sözler için gönderme yapılabilmektedir. Söz gelişi, birinci ciltteki *abart-* fiilinin eş anlamlı biçimleri olan *obart-* ve *ofut-* için *abartma* maddesinde gönderme yapılamamıştır. Birinci cildin "Ön Sözü"nde bu eksikliğin "Fihrist" cildinde tamamlanacağı bildirilmiş ise de son cilt olan XII. ciltte yalnız ilk on bir ciltte bulunmayan sözlerin yer aldığı görülmüştür.

f) *Tarama Sözlüğü*'nde de yabancı kökenli oldukları hâlde, Türkçeleşmiş bulunan alıntı sözlerin hangi dilden geldiğine işaret edilmemiştir. Oysa, bilimsel ölçülere uyularak hazırlanmış olan bir sözlükte alıntı kelimelerin kökenleri de belirtilmelidir. Gerçi sözlük hazırlanırken böyle bir yöntemin uygulanması, bir noktada derinlemesine çalışmaları gerekli kılar. Ancak dilimize hiç olmazsa Arapça ve Farsçadan girmiş olanları belirleyerek, ayrıca içinde bunların asıllarındaki karşılıklarını göstermek zor bir iş değildir. Eserde, söz gelişi *acemi* III için "yabancı" anlamı verilmiştir. Bu söz <Ar. *acemi* biçiminde verilmiş ve aynı sözün alt ve üstlerindeki *acemi* I "pekmez, un ve yağla yapılan bir çeşit helva", *acemi* II "iri, çekirdeği tatlı kayısı" sözlerinin de hangi dilden geldiği belirtilmiş olsaydı, *acemi* I, II ve III arasında anlam ayrılıklarına rağmen bir köken birliği bulunduğu anlaşılabilir; bu tespitler anlam bilimi çalışmalarına da yardımcı olurdu. Bu nitelikteki bir başka örnek de avıncı maddesidir. "Hayvan sokmalarının zehir ve ağrısını tesirsiz kılmak için yapılan işlem" anlamı verilmiş olan bu sözün de Farsça *efsün*'dan gelmiş olduğu belirtilmemiştir. Bu yöntem eksikliği sözlükteki yabancı kökenli birçok kelime için söz konusudur.

Bir başka örnek olarak *aceple-* ve *avıncı* sözlerinin de bir ayırımdan geçirilmemiş olmasıdır. Sözlük bilimi bunların da birer kavis içinde *aceple-* (<Ar. *aceb*+T. +*le-* eki) "hayret etmek, şaşmak"; *avıncı* (<Far. *efsün*+T. *cı* eki) biçiminde vermeyi gerekli kılar. Yayında bu yönteme uyulmamış olması da sözlüğün bilim yönünden eksik kalmış bir yanındır.

g) Bu baskıda madde başı yapılan sözlerin gramerdeki işlevleri gösterilmemiştir.

h) *Tarama Sözlüğü*'nde, tanımlayıcı cümle örnekleri çok daha fazladır. Ancak, bunlar da halk ağızlarındaki söylenişleri ile değil, büyük bir çoklukla yazı dili söyleyişi ile verilmiştir.

ı) Sözlükte *el öp-*, *el öpmelik*, *el pençe dur-*, *gıral ağacı* "akasya ağacı", *gıran gir-* "yok olmak, ölmek", *gökçe garga* vb. birleşik kelime türleri oldukça azdır. Biz bu sayının dikkatli bir derleme ile hayli artacağı kanısındayız.

Derleme Sözlüğü yukarıda belirtilen bazı eksikliklerine rağmen, bugün Anadolu ve Rumeli ağızlarından derlenmiş pek bol ve değerli malzemeyi içine almış bulunmaktadır.

5. *Derleme Sözlüğü*'ne dayanılarak yapılan çok kapsamlı bir çalışma da *Derleme Sözlüğü ve Kavramlar Dizini* adlı üç ciltlik (TDK yay. Ankara 1995) eserdir. Tomris Tunç tarafından hazırlanan bu eserde, *Tarama Sözlüğü*'ne dayanılarak ve madde başı olan sözlerin eş anlamlıları dikkate alınarak, bu madde başı kavramların ağızlardaki öteki karşılıkları, söyleniş biçimleri ve yazı dilindeki hangi kavramlara karşılık oluşturdukları ortaya konmuştur. Böylece, Anadolu ve Rumeli ağızlarında ne denli bir kavram alanı ilişkisinin ve kavram

genişliğinin var olduğu kendini göstermiştir.

6. Burada *Derleme Sözlüğü*'ne katkı niteliğindeki üç çalışmayı daha belirtmek gereğini duyuyoruz. Bunlar:

A. Doç. Dr. Ahmet Buran'ın "Derleme Sözlüğü'ne Katkılar" (*Türk Dili Dergisi*, S. 535 (1996), s. 38-43) başlıklı yazısıdır. Bu yazıda, Tunceli ve Çemişgezek yöresi ile Çemişgezek ilçesine bağlı birkaç köyden derlenmiş olan kelime malzemesi a) *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmayan, b) *Derleme Sözlüğü*'nde bulunup da anlamları farklı olanlar biçiminde bir ayırım ile verilmiştir.

B. Yard. Doç. Dr. Emin Kalay'ın Edirne ili ağızlarından derlediği söz malzemesidir. (*Türk Dili Dergisi*, S. 547 (Temmuz 1997), s. 25-34). Bu yazıda da *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmayan veya bulunup da anlam farkı taşıyan yüzden fazla söz yer almıştır.

C. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un "Anadolu Ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar" (*Türk Dili Dergisi*, S. 553 (Ocak 1998), s. 14-17) başlıklı yazısıdır. Uşak'tan, Kırıkkale'nin Karakeçili ilçesinden, Kars ve yöresinden derlenmiş söz varlığını içine almaktadır.

Ç. Yard. Doç. Dr. Cevdet Şanlı'nın "Anadolu ve Rumeli Ağızlarından *Derleme Sözlüğü*'ne Katkılar II" (*Türk Dili Dergisi*, S. 572 (Ağustos 1999), s. 670-680) başlıklı yazısıdır.

7. Yukarıda sözü edilen *Ana Dilden Derlemeler*'in devamı niteliğinde olmak üzere, Hâmit Zübeyir Koşay'ın ve Orhan Acıpayamlı'nın birlikte hazırladıkları *Ana Dilden Derlemeler*'in 2. cildi de (TDK yay. Ankara 1952) genel çizgileri ile bir ağızlar sözlüğüdür. Bu ciltte, Hâmit Zübeyir Koşay'ın *Ana Dilden Derlemeler*'e ek olarak hazırladığı malzeme, Orhan Acıpayamlı'nın Amasya ve Acıpayam bölgelerinden topladığı sözler ile yazılı ve sözlü çeşitli kaynaklardan elde edilen ve *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmayan malzeme yer almıştır.

Sözlükte, kelimelere kısaca anlam verilmek ve derlenen il ve ilçeler kaydedilmekle yetinilmiştir. Madde başı sözler için tanıklayıcı cümleler de verilmemiştir.

Türk Dil Kurumu yayını olan ve tümüyle Anadolu ve Rumeli ağızlarını ilgilendiren yukarıdaki sözlükler dışında, şahıslara ait belirli bir ilin sözlük malzemesini içine alan yayınlar da vardır.

8. Hüseyin Hüsnü'nün *Kayseri Sözlüğü* (Kayseri 1937) bu niteliktedir.

Ömer Asım Aksoy tarafından hazırlanıp Türk Dil Kurumunca bastırılan *Gaziantep Ağız* (İstanbul 1946) adlı eserin III. cildi de böyle tek bir ilin sözlüğüne dayanmaktadır. Sözlükte bilimsel açıdan eleştiri noktaları bulunmakla birlikte, ağız malzemesi olarak değerlidir.

Kültür Bakanlığınca yayımlanan *Ankara Ağız Sözlüğü* (Ankara 1999) de çeşitli eserlerden derlenmiş Ankara ağızına ait sözleri alfabe sırasına göre veren bir yayındır.

Bunların dışında, belirli bir dalda belirli bir bölgeyi içine alan ve konuları bakımından dolayısıyla sözlük malzemesini içeren eserler de vardır.

Ata Erdoğan'ın *Kastamonu Folkloru* (Ankara-Kastamonu 1991) adlı 350 sayfalık ve 2 ciltlik eseri ile Tevfik Hacıhamdioğlu'nun *Alanya Folkloru* (Ankara 1988) adlı eserleri bu nitelikte eserlerdir. Bunlar, Kastamonu ve Alanya bölgelerine ait bir hayli söz malzemesine sahiptir.

9. 1940 yılından sonra Anadolu ve Rumeli ağızları üzerindeki derlemeler ve bilimsel çalışmalar çok ilerlemiş olduğundan, bugün elimizde bir ağızlar sözlüğünü besleyecek bol malzeme vardır. Ahmet Caferoğlu'nun Anadolu'dan derlediği dokuz ciltlik metin külliyyatı ile Zeynep Korkmaz *Güney-Batı Anadolu Ağızları, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, Bartın ve Yöresi Ağızları*, S. Olcay'ın, *Erzurum Ağızı*, Ahmet Bican Ercilasun'un, *Kars İli Ağızları; Arpaçay Köylerinden Derlemeler*; Turgut Günay'ın *Rize İli Ağızları*, Tuncer Gülensoy'un, *Kütahya İli Ağızları*, Emin Eren'in, *Zonguldak Karabük İlleri Ağızları*, Emin Kalay'ın *Edirne İli Ağızları*, Sadettin Özçelik'in, *Urfa Merkez Ağızı* vb. yayınlar, büyük ölçüde sözlük malzemesini de içine almaktadır. Yalnız bu eserlerin bir kısmında ayrıca birer sözlük bölümü bulunduğu hâlde, bir kısmında yoktur. O bölgelere ait söz malzemesinin metinlerden çıkarılması gerekmektedir.

Bu yayınlar dışında, üniversitelerimizde yıllar boyunca ağızlarla ilgili pek çok bitirme, yüksek lisans ve doktora tezleri de yaptırılmıştır. Bunlardaki sözlük malzemesi de küçümsenmeyecek orandadır.

Şimdiye kadar ağızlar sözlüğü başlığı altında yayınlanmış olan sözlüklerin en önemlisi ve geliştirilmiş olanı şüphesiz yukarıda belirtilen *Derleme Sözlüğü*'dür. Ancak, bu sözlük de aslında gönüllüler eliyle derlenmiş dil malzemesine dayandığı için bilimsel açıdan gösterilen gayrete rağmen birtakım eksiklerinin bulunduğu bilinmektedir:

Öte yandan elimizde dağınık olmakla birlikte bilimsel ölçülere uygun çok zengin denebilecek bir sözlük malzemesinin bulunduğu da bir gerçektir. Biz bu zengin malzemeye dayanılarak, gerekirse yeni derlemeler de yapılarak, eldeki *Derleme Sözlüğü* üzerinde genişletici çalışmalar yapılmasının ve sözlük biliminin gerekli kıldığı ölçülere uyularak Anadolu ve Rumeli ağızlarının çok daha zengin bir sözlüğünün hazırlanmasının uygun olacağı görüşündeyiz.